

Új fejlemények a szerzői jog területén Európában, és hatásuk a könyvtárakra

A szerzői jog nemzetközi, európai és nemzeti aspektusa. Hogyan sérthetik meg a könyvtárak az elektronikus dokumentumok szerzői jogát? Mi fenyegeti a könyvtárakat? Az ECUP igyekezete az EU szerzői jogi irányelvtervezetének módosítására.

Mi a szerzői jog?

A szerzői jog eredeti irodalmi, művészeti és tudományos művekhez kapcsolódik, amelyek között vannak regények, novellák, tudományos művek vagy kézikönyvek, zeneművek, grafikai és szobrászati művek, filmek, dokumentum-összeállítások, de lehetnek számítógépi programok és adatbázisok is. A szerzői jog tulajdonosának kizárólagos joga, hogy korlátozott ideig felhasználja azt a művet, amelynek szerzői jogát birtokolja. A legtöbb nemzeti szerzői jogban ezt a felhasználási jogot néhány jól körülhatárolt tevékenységgel definiálták, például a többszörözés jogaként, a nyilvános előadás jogaként és egyéb jogokként. E kizárólagos jogokat egy sor szabályozott kivétel, illetve privilégium korlátozza, amelyek közül néhány rendkívül fontos a könyvtárak számára. E kivételekkel igyekeznek a kormányok egyensúlyt teremteni a szerzői jog tulajdonosainak érdekei és a széles közönség érdekei között. Az utóbbi ugyanis fel akarja használni a szerzői jogi védelem alatt álló dokumentumokat, nem is beszélve arról, hogy a meglévőkre építve új dokumentumokat szeretne létrehozni.

A szerzői jog fő célja, hogy ösztönözze az alkotókészséget, és megkönnyítse a műhöz való hozzáférést más használók számára. Tehát a jog a legtöbb esetben díjazást biztosít a szerzőnek alkotásáért, és azt, hogy megvédhesse alkotását bármilyen sérelemtől.

A könyvtárakban található dokumentumok többsége szerzői jogi védelem alatt áll. Ez azt jelenti, hogy a könyvtáraknak vagy felhatalmazással kell rendelkezniük a szerzőtől a dokumentumok felhasználására, vagy a jogtulajdonos kizárólagos joga alól való általános felmentéssel kell élniük, mint például a magáncélú vagy kutatási, oktatási célú felhasználás esetén.

Nemzetközi, európai és nemzeti jog

A szerzői jogot nemzeti törvények szabályozzák. E jogszabályok az adott ország területén nyújtanak védelmet. 1886 óta a *Berni Unió Egyezmény* (a továbbiakban *BUE*) szolgál a nemzetközi szerzői jogi védelem világszerte elismert keretként. Ez bizonyos minimális normatívákat állapít meg a szerzői jogi védelem tekintetében. A BUE több mint száz aláíró ország számára kötelező erejű. A BUE-val kapcsolatos teendőket az ENSZ speciális ügynöksége, a Szellemi Tulajdon Világszervezete (*World Intellectual Property Organization = WIPO*) látja el.

A BUE által garantált kizárólagos felhasználási jogok köre meglehetősen korlátozott. A legfontosabb a többszörözés joga, a BUE 9. cikke (1) bekezdése szerint:

„Az e konvenció által védett irodalmi és műalkotásokra a szerző jogosult engedélyezni e művek többszörözését bármilyen módon és formában.”

A többszörözés joga korlátozható magán-, oktatási és kutatási célra a BUE 9. cikke (2) bekezdésével összhangban:

„Az unió országai törvényhozásának feladata, hogy engedélyezzék ezen művek többszörözését bizonyos speciális esetekben, feltéve, hogy a többszörözés nem áll ellentétben a mű normális hasznosításával, és nem csorbítja ésszerűtlen mértékben a szerző jogos érdekét.”

A három fő feltétel tehát az, hogy a többszörözésre

1. bizonyos speciális esetekben kerüljön sor,
2. a többszörözés ne mondjon ellent a mű normális hasznosításának,
3. ne csorbítsa ésszerűtlen mértékben a szerző jogos érdekeit.

Ez az úgynevezett *három feltétel*. Sok vita folyik arról, hogy mit jelentenek pontosan ezek a feltételek, és főleg arról, hogy miképpen érvényesülnek digitális környezetben.

Az új információhordozók és az új információs technológia megjelenése jelentős mértékben meg-

változtatta a szerzői jogi környezetet. Ma már nemcsak arra van lehetőség, hogy hatalmas dokumentummennyiséget tároljunk, hanem arra is, hogy azt korlátlanul másoljuk minden minőségi veszteség nélkül. Jelentős gazdasági érdekek forognak kockán, és a szerzői jogi ipari lobbí óriási befolyással bír a nemzeti és nemzetközi szerzői jog fejlődésére. A szerzői jognak az új technológiákhoz való hozzáigazításának eredményeképpen jöttek létre az Európai Unió (EU) vonatkozó irányelvei és a WIPO nemrég elfogadott Szerzői Jogi Szerződése.

Az EU intézményei 1991 és 1996 között a következő irányelveket fogadták el:

- Irányelv a számítógépi szoftverekről (1991)
- Irányelv a kölcsönzési és bérleti jogokról (1992)
- Irányelv a szerzői jogi védelem időtartamáról (1993)
- Irányelv a személyes adatok védelméről (1995)
- Irányelv az adatbázisok jogvédelméről (1996)

Ezek az irányelvek egyre több védelmet nyújtottak az elektronikus információhoz való hozzáférést illetően az iparnak. Az irányelvek fontossága abban áll, hogy a nemzeti szerzői jogi törvényekben kell megvalósítani őket. Tartalmukat többnyire nem lehet megváltoztatni, mivel az EU Miniszteri Tanácsa – a nemzeti kormányok képviselőinek testülete – elfogadta az irányelvet.

Könyvtári tevékenységek, amelyek sérthetik az elektronikus szerzői jogot

Egy példa az új keletű könyvtári tevékenységre, amely sértheti az elektronikus szerzői jogot. Jelenleg sok könyvtár kívánja digitalizálni az állományában lévő dokumentumokat, és szeretne létrehozni elektronikus gyűjteményt. Egy lépéssel továbbmenve, ezt a gyűjteményt elérhetővé kívánja tenni távoli használók számára, és/vagy elektronikus dokumentumszolgáltatást akar indítani. Ekkor merül fel aztán a legtöbb probléma a szerzői jog tulajdonosai részéről. Az elektronikus dokumentumszolgáltatáshoz kapcsolódó gazdasági érdekek miatt a kiadók azt állítják, hogy ezek a szolgáltatások közvetlenül ellentmondanak a mű „normális hasznosításának” [lásd BUE, 9. cikk (2) bekezdés].

A használó addig jogosult a műről másolatot készíteni anélkül, hogy engedélyt kérne, és jogdíjat fizetne, amíg egy tevékenység nem mond ellent a mű normális hasznosításának. Az elektronikus környezet megváltoztatta „a mű normális hasznosításának” fogalmát. A nagyobb kiadók maguk indítottak elektronikus dokumentumszolgáltatásokat. Ez azt jelenti, hogy a kiadók elektronikus dokumentumszolgáltatása folyóiratcikkek esetében a mű normális hasznosításának része lett. A legtöbb

kiadó viszont azt állítja, hogy a könyvtárak által végzett elektronikus dokumentumszolgáltatás ellentmond a mű normális hasznosításának.

Az Európai Szerzői Jogi Felhasználói Fórum (*European Copyright User Platform = ECUP*) rögzítette, mely elektronikus könyvtári szolgáltatásokat kellene továbbra is engedélyezni a jogtulajdonosok kizárólagos jogának korlátozásával, és mely tevékenységek jelentenek közvetlen konkurenciát a kiadók tevékenységének. Az ECUP projektet az Európai Bizottság XIII. Főigazgatósága E-4 részlege finanszírozza, és az EBLIDA koordinálja.

Az ECUP állásfoglalása a BUE 9. cikkének (2) bekezdésén alapul. Át kell fogalmazni az analóg környezetben érvényes használói jogokat, tekintettel a digitális környezetre. A „mű normális hasznosítását” most úgy értelmezi, hogy megengedhetők azok a könyvtári szolgáltatások, amelyek nem versenyeznek a kiadóktól beszerezhető hasonló szolgáltatással vagy termékkel. De ha a könyvtár olyan dokumentumot akar digitalizálni, amely elektronikus formában már beszerezhető a kiadótól, e tevékenység ellentmond a mű normális hasznosításának. Ez érvényes abban az esetben is, amikor a könyvtár olyan cikket szolgáltat egy távoli felhasználónak, amelyet a használó a kiadótól is beszerezhetett volna. A mű normális hasznosításának való ellentmondás nem jelenti azt, hogy a könyvtárak nem nyújthatják ezt a szolgáltatást. Csupán azt, hogy a könyvtárnak jogdíjat kell fizetnie a szerzői jog tulajdonosai számára a használónak megküldött dokumentumért.

Kiegészítésképpen megerősítést nyert, hogy a közönségnek joga van arra, hogy forgalomba kerülő, szerzői jogi védelem alá eső dokumentumokat elolvashasson vagy megtekinthessen, helyben vagy távolról, valamint korlátozott számú elektronikus vagy papírmásolatot készíthessen magán-, kutatási vagy oktatási célra. A szerzői jog megsértése nélkül a könyvtáraknak használniuk kell tudni az elektronikus technológiát a gyűjteményükben lévő szerzői jogilag védett dokumentumok megóvása érdekében; helyben hozzáférést kell biztosítaniuk a szerzői jogilag védett elektronikus dokumentumokhoz; távoli hozzáférést kell nyújtaniuk beiratkozott olvasóknak; és helyben másolatot kell szolgáltatniuk a szerzői jogilag védett dokumentumokról, elektronikus formában vagy papíron. Hogyan vették figyelembe ezeket az elveket az új szerzői jogi szabályozásban?

A WIPO 1996-os Szerzői Jogi Szerződése

1996 decemberében 157 nemzet képviselői fogadták el a WIPO új Szerzői Jogi Szerződését a

nemzetközi szerzői jogról. A nemzetközi könyvtári közösség konstruktív lobbizása következtében a szerződés kevésbé káros az információhoz való jövőbeni hozzáférés szempontjából, mint a korábbi javaslattervezet, és a lobbizás nyomán néhány jelentős változtatást sikerült elérni a WIPO Szerzői Jogi Szerződésében.

Változások a szerződés preambulumban

A következő kiegészítés került be a szerződés preambulumba:

„A szerződő felek tudatában vannak a szerzők jogai és a széles közönség érdekei közti egyensúly fontosságának – elsősorban ami az oktatást, kutatást és az információhoz való hozzáférést illeti –, amint az a BUE-ban is tükröződik.”

A többszörözés joga

A többszörözés jogára vonatkozó cikkről folyt a leghevesebb vita a WIPO-konferencián; bevezetésének az lett volna az egyik következménye, hogy még a hálózati technikai másolatok is szerzői jogvédelem alá estek volna. A konferencián számos kiegészítő javaslat született. Végül törölték ezt a cikket, és az alábbi nyilatkozattal helyettesítették, amit a szerződés 1.4 cikkelyéhez csatoltak:

„A többszörözés joga, amint az a BUE 9. cikkében is olvasható, beleértve az ott engedélyezett kivételeket is, teljes egészében érvényes a digitális környezetben, főleg ami a digitalizált művek felhasználását illeti. Szerzői jogi védelem alatt álló mű bármilyen elektronikus hordozón való digitalizált tárolása többszörözésnek tekintendő a BUE 9. cikke alapján.”

A könyvtáros társadalom elsősorban a nyilatkozat első felével volt elégedett; a szerződés elfogadása előtt ugyanis a könyvtárak és a kiadók arról vitatkoztak, hogy a magán-, oktatási és kutatási célra készített másolatokra vonatkozó kivételszabály alkalmazható-e a digitális környezetben is. Az új WIPO Szerzői Jogi Szerződés most már lehetővé teszi, hogy a fenti „használati jogokat” a digitális dokumentumokra is kiterjesszék.

A megszorításokkal és kivételekkel foglalkozó cikk

Ez a cikk sorsdöntő a könyvtárak szempontjából. A döntést befolyásolni próbáló erőfeszítések zöme is arra irányult, hogy kedvező feltételek szülessenek azoknak a megszorításoknak és kivételeknek a területén, amelyek érintik az (elektronikus) szerzői jogi védelem alá eső dokumentumok használóit. Az új, 10. cikk tartalmazza ezeket a megszorításokat és kivételeket. Megengedi a régi megszorítások és kivételek alkalmazását digitális környezetben is – figyelembe véve a BUE 9. cikkének (2) bekezdésében megfogalmazott hármas feltételt. Ezen túlmenően lehetővé teszi további

kivételek és megszorítások bevezetését is, amelyek csak a digitális hálózati környezetben értelmezhetők. A 10. cikkben ez áll:

„(1) A szerződő felek – a nemzeti törvényalkotás során – bizonyos speciális esetekben megszorításokat vagy kivételeket állapíthatnak meg a szerződés hatálya alá eső irodalmi és művészeti alkotók szerzői jogaira nézve, amennyiben nem sérül a mű normális hasznosítása, vagy nem szenvednek ésszerűtlen mértékű sérelmet a szerző jogos érdekei.

(2) A szerződő felek a BUE alkalmazása során a szerzői jogi megszorításokat vagy az az alóli kivételeket nem korlátozzák azokra a speciális esetekre, amelyek nem sértik a mű normál hasznosítását, vagy nem sértik ésszerűtlen mértékben a szerző jogos érdekeit.”

Az aláírt nyilatkozat így fogalmaz:

„A 10. cikk előírásai lehetővé teszik a szerződő felek számára, hogy a nemzeti törvényalkotás során továbbfejlesszék és megfelelően kiterjesszék a digitális környezetre is azokat a megszorításokat és kivételeket, amelyek a BUE alapján elfogadhatónak számítanak. Hasonlóképpen, ezek az előírások megengedik a szerződő feleknek, hogy új kivételeket és megszorításokat állapítsanak meg, amelyek csak a digitális hálózati környezetben értelmezhetők.

Azt is tudomásul veszik, hogy a 10. cikk (2) bekezdése sem csökkenteni, sem növelni nem kívánja azoknak a megszorításoknak és kivételeknek az alkalmazási területét, amelyekre a BUE módot nyújt.”

Az Európai Unió új Szerzői Jogi Irányelve

Az Európai Bizottságban most zajlik egy új irányelv elfogadása, amely az 1995 júliusában elfogadott Szerzői jog az információs társadalomban című Zöld könyvön [Com(95) 382 final] és az azt követő, 1996 novemberében publikált dokumentumon [Com(96) 568 final] alapszik. A készülő irányelv a következő kérdésekkel foglalkozik:

- a többszörözés joga,
- a nyilvánossággal való közlés joga,
- a technikai azonosítási és védelmi megoldások integritásának jogi védelme,
- a terjesztés joga.

Az irányelv egyik célja a WIPO Szerzői Jogi Szerződés alkalmazása. A WIPO diplomáciai konferenciája során a könyvtári lobbi sok támogatást kapott az Európai Unió kívüli országok delegációitól. A javasolt irányelvről hamarosan lefolytatandó megbeszéléseken a könyvtári közösségnek sokkal nehezebb dolga lesz: az Európai Unió tagállamait meg kell győznie annak szükségességéről, hogy a digitális környezetben is meg kell őrizni a szerzői jogi egyensúlyt.

Az EBLIDA véleménye szerint a javasolt irányelvben az a tendencia érvényesül, hogy a széles közönség jogait korlátozzák az információ elérésére azáltal, hogy ésszerűtlen korlátozásokat tesznek

a szerzői jogi védelem alá eső dokumentumok nyilvános és magáncélú felhasználásával kapcsolatban. Az EBLIDA-t főleg négy kérdés foglalkoztatja.

Először: A javasolt irányelv nem engedné meg a tagállamoknak, hogy bármilyen kivételt tegyenek, amely nem szerepel az irányelvben felsoroltak között. A tagállamok nem tehetnék meg – pedig erre a WIPO Szerzői Jogi Szerződés lehetőséget ad –, hogy „továbbfejlesszék és megfelelően kiterjesszék a digitális környezetre is azokat a megszorításokat és kivételeket, amelyek a BUE alapján elfogadhatónak számítanak”. Ezen túlmenően a javasolt irányelv valamennyi felsorolt kivételt (egy híján) csak lehetőségként kínálja a tagállamoknak alkalmazásra. A kivételek teljesen harmonizálatlanul és annak garantálása nélkül kerülnek a nemzeti jogszabályokba, hogy biztosítanak a méltányos egyensúly megőrzését a szerzői jog területén. Az EBLIDA osztja az európai fogyasztóvédelmi egyesületek, a hátrányos helyzetűek, az oktatásügy és a szórakoztató elektronikai ipar aggodalmait, ezért aktívan támogatja a „Méltányos európai szerzői jogi gyakorlatot” (*European Fair Practices in Copyright Campaign = EFPICC*).

Másodszor: Az irányelvtervezet kettőre csökkentené a meglévő jogi kivételeket a másolás tekintetében: „a tanítás illusztrálása vagy tudományos kutatás céljára”. Ez túl kevés lenne. A mai méltányos gyakorlatnak, amelynek során magán-, tanulási vagy kutatási célra, nem kereskedelmi mennyiségben folyik az információmásolás, semmi köze sincs a kereskedelmi kalózkodáshoz, visszaéléshez. Ezért értelmetlen számúzni olyan elismert „társadalmi értékeket, mint a kutatás, a tanulás vagy az információkhoz való hozzáférés”, amikor az információs társadalom felé haladunk.

Harmadszor: A javasolt irányelv jogsértőnek tekintené a másolást tiltó és jogvédő rendszerek bármilyen megkerülését, még ha jogos, a szerzői jogot nem sértő indítékkal történne is. A gépezet minden ingyenes információszerző törekvést meggátolna, és senki sem juthatna még az információ közelébe sem, nemhogy lemásolhatná azt, akár valamely szerzői jogi védelem alól mentesülő célra.

Negyedszer: Az új irányelvben nincsen olyan rendelkezés, amely biztosítékot nyújtana arra, hogy adott esetben a szerződési jog nem fogja-e felülbírálni a szerzői jogot, mint az adatbázisokra vonatkozó irányelv esetében. A szerződéses vagy licencmegállapodások könnyedén figyelmen kívül hagyhatnák a jogszabályban rögzített kivételeket. Egy olyan közegben, ahol az információ valakinek a monopóliuma lehet, a fogyasztók és a könyvtárak majdnem kilátástalan tárgyalási pozícióba kerülnének, a jogtulajdonosok szerződési formulái

ugyanis figyelmen kívül hagyhatnák az összes kivételt.

Ezeket a problémákat fel lehet, és fel is kell vetnünk az alábbiak szerint.

Először: Az irányelvnek tartalmaznia kell a kivételek kötelező minimum jegyzékét, amely figyelembe veszi a tagországok eltérő jogi hagyományait, továbbá felajánl számukra a szerzői joghoz kapcsolódó egyéb kivételeket, amelyek hagyományosan a saját törvényekben vannak szabályozva, és a BUE-n alapulnak. Így minimális szinten biztosítható lenne a méltányos gyakorlaton alapuló kivételek összehangolása.

Másodszor: Az irányelvnek tartalmaznia kellene az 5.3 cikk módosítását, amely a tagországoknak lehetővé teszi, hogy az oktatási, kutatási és magáncélú másolásra vonatkozó kivételeket megfogalmazzák, ahogy azt a másolás során alkalmazott méltányos gyakorlat indokolja.

Harmadszor: Az irányelvnek tartalmaznia kell a műszaki előírásokra vonatkozó módosított szöveget. Ez a WIPO Szerzői Jogi Szerződés 11. cikkén alapulhatna. A műszaki előírások megkerülését engedélyezni kell azoknál a tevékenységeknél, amelyeket a jogtulajdonos engedélyez, vagy amelyekre a törvény lehetőséget ad. Csak olyan eszköz elkészítése volna törvényellenes, amelynél nyilvánvaló volna az a szándék, hogy meg kívánják könnyíteni a tiltó és jogvédő rendszerek megkerülését, mégpedig jogsértő céllal. Ugyanez alkalmazandó az egyének esetében, akiket csak akkor büntetnének meg, ha szándékosan kerülnek meg szerzői jogot védő rendszereket, jogsértő céllal. Övni kell továbbá a műszaki rendszerek használata során a polgárok jogát adataik védelmére.

Negyedszer: Az irányelvnek tartalmaznia kell egy új (az adatbázisokról szóló irányelv 15. cikkéhez hasonló) cikket, amely rögzíti, hogy mindazok a szerződési feltételek, amelyek az irányelvben megfogalmazott kivételek tartalmával ellentétesek, semmisék és érvénytelenek. Alapvető fontosságú, hogy léteznek olyan, kivételekre vonatkozó jogszabályi előírások, amelyek az Európai Unió minden országában alkalmazhatók, lehetővé teszik az információhoz való hozzáférést, valamint a magán-, oktatási vagy kutatási célra való másolást, és amelyeket nem lehet szerződésekkel eltörölni.

A könyvtárosoknak most igencsak aktívan kell fellépniük az ellen, hogy a használókat megfosztani készülnek a jogszerű információ-hozzáféréstől, és elzárják őket az információs társadalom vívmányaitól.

Beérkezett: 1999. V. 27-én.

Fordította: Hegyközi Ilona